

Adóelkerülés – Egy magatartás háttéről

Darák Péter – Gyekiczky Tamás – Lovas Dóra – Somogyi Róbert¹

ABSZTRAKT: Kutatásunk az adózói döntések „fekete doboznak” számító háttérének feltárására irányult, általánosítható magatartási mintázatok keresésére. Az elemzés a Kúria nyilvánosságra hozott 2018–2023 közötti döntéseire épült. Az ítéletek információit átültetettük a statisztikai adatfeldolgozás rendszerébe, így 39 változót hoztunk létre. A változókat és azok összefüggéseit az SPSS statisztikai programmal elemeztük. A statisztikai mintába 120 felülvizsgálati döntés került be, ezek megfelelően reprezentálták az időszak felülvizsgálati ügyeit. Tanulmányunk – a statisztikai tapasztalatok mellett – feldolgozta az adóelkerülésről megfogalmazott szakirodalmi modelleket, és egyedi adótányállásokat is rekonstruált.

KULCSSZAVAK: adózó, adózói magatartás, Kúria, adóelkerülés, bírósági gyakorlat

JEL-KÓDOK: H26, H30, K34

DOI: https://doi.org/10.35551/PFQ_2024_4_1

Bevezetés

Az adócsalás és az adóelkerülés világszerte jelentős probléma. Az adózó és a hatóságok közötti viták azonban nem állnak meg az adóhatóságoknál, hanem számos adózó a bíróságokon keresi igazát. Magyarországon 2022-ben 943 adóügy jutott el a közigazgatási bíróságokhoz, ezek együttes pertárgyértéke közel 59 milliárd forint volt. (Nemzeti Adó- és Vámhivatal, 2022)

A klasszikus pénzügyi elmélet szerint az adó az állami bevételek fő forrása, amit kormányzati kiadásokra fordítanak. Az adóbevételek így befolyásolják a közszolgáltatások lehetőségét és színvonalát. Az adózói magatartásokat tekintve ezért sem lehet közömbös a jogszabályoknak megfelelő adó megfizetését garantáló adózói motiváció. Hasonlóan fontos azonban az adóelkerülést vagy adómegtagadást eredményező adózói viselkedés, érvelés és öngizolás is. [2017. évi CL. törvény 6. § (2) bek.]

¹ Darák Péter Kúriai tanácselnök, egyetemi docens (ELTE ÁJK Pénzügyi jogi Tanszék, PhD), darak.peter@ajk.elte.hu;
Gyekiczky Tamás társadalomkutató, nyugalmazott bíró (ELTE ÁJK Pénzügyi jogi Tanszék, PhD, habil.), gyekiczky.tamas@gmail.com;
Lovas Dóra egyetemi adjunktus (DE ÁJK Pénzügyi Jog és Közmenedzsment Tanszék, PhD), lovas.dora@law.unideb.hu;
Somogyi Róbert egyetemi docens, (BME GTK Pénzügyek Tanszék, PhD, KRTK Közgazdaságtudományi Intézet tudományos munkatárs) somogyi.robort@gtk.bme.hu

Az adózási magatartások kialakulásában számos tényező játszik szerepet. A jelenséget leíró modellek számolnak az adózó családi hátterével, mikroközösségével, normakövetési hajlandóságával, az adómorállal és az adózási kultúrával. Tanulmányunk kísérlet az adózási döntések hátterének megértéséhez. Nem az „adócsalások” büntetőjogi tényállásaira, hanem az adóelkerülés következményeit tárgyaló közigazgatási peres eljárások tapasztalataira koncentráltunk.

Szakirodalmi modellek

A társadalomtudományok mindig nyitottak voltak az adózási normaszegések vizsgálatára. A szakirodalmi elemzések közül az alábbiakban a legfontosabb modelleket mutatjuk be.

A klasszikus megközelítés

Az irányzat főleg a jövedelemadó körében vizsgálja az adózási magatartást. Az első publikációk jó pár évtizeddel ezelőtt jelentek meg, így jogosan beszélhetünk klasszikus modellről. (Allingham & Sandmo, 1972; Srinivasan, 1973; Wahl & Kirchler, 2010; Erard & Feinstein, 1994) Ugyanakkor a bonyolult és összetett adórendszerek előtt a jövedelmek adóztatása volt az a generális modell, amit mindenki kiterjedő módon lehetett vizsgálni.

Állításuk szerint az adózó magatartását meghatározza az adózó jövedelemszintje, az adókulcsok nagysága, az ellenőrzés, leleplezés valószínűsége és a büntetés mértéke. E modell érvényességét gyakorlati tapasztalatok cáfolják. Nem igaz ugyanis az ellenőrzés és az adócsalás fordított arányossága, az adóellenőrzési valószínűségek viszonylag alacsony szintje és az adócsalás magas előfordulási gyakorisága közötti összefüggés. Ugyanakkor a normális intézményi keretek között működő gazdaságokban az adóalanyok többsége általában nem csal adót. E jelenség egyik oka az adócsalások különböző lehetőségei, a másik ok pedig az adózók erkölcsi érzéke. (Erard & Feinstein, 1994)

A kilátás elmélet

A kiinduló pont szerint már pusztán az adóellenőrzésbe való bekerülés lehetősége jelentősen megnövelheti a kézenfekvő – érzékelt – ellenőrzési valószínűséget, ez pedig növelheti az adózási fegyelmet. Az adóellenőrzést követően azonban az adócsalás valószínűsége megugrik (bombatölcsér-hatás, Guala & Mittone, 2005), mivel nem várnak újabb ellenőrzést. (Kastlunger, Kirchler, Mittone, L., & Pitters, 2009) A modell felvetése a nagyobb gazdasági, szervezeti egységek esetében tűnik reálisnak, azoknál az adóalanyoknál, ahol rendszeresen és „terv szerint” várható az adóhatóság ellenőrzése.

A társadalmi hozzájárulás dilemmája

A modell alapvetése szerint az egyének (adózók) tudatában vannak annak, hogy az adófizetés a közjavak előállításához való hozzájárulás, ám gyakran megkérdőjelezzik az adók kormányzati felhasználásának hatékonyságát. (Alm, Kirchler, Muelbacher, Gangl, Hofmann, Kogler & Pollai, 2012) Az adózók dilemmája az, hogy kooperáljanak (még akkor is, ha a felhasználási hatékonyság alacsony), vagy potyautasként viselkedjenek (azaz az adóelkerülés tényén átugorva élvezzék a közösségi jólét eredményeit). (Kirchler, Muehlbacher, Kastlunger, & Wahl, 2010)

A modell az adófizetőre koncentrál, és egyéb társadalmi szereplőt nem von be az elemzésbe, de figyelembe veszi az adófizetők egymás közti interakcióját. Nem tagadja, hogy az adózók preferenciái jelentősen eltérhetnek egymástól, így viselkedésüket meghatározhatja a pénzügyi helyzet, az erkölcsi érzék, a viszonzosság (reciprocitás) és az altruizmus iránti attitűd.

Rámutat arra, hogy a munkavállalóknak – akiknek a jövedelméből a munkaadó automatikusan levonja az adóelőleget – nincs lehetőségük a jövedelemük eltitkolására. Ezzel szemben az adójukat saját maguk után befizető önfoglalkoztatók egyszerűbben élhetnek az adóelkerülés lehetőségével. (Kirchler, Maciejovsky, & Weber, 2005)

A pszichológiai szerződés elmélete

A modell szerint a jogkövető adózoí magatartás az adófizetők, az adóhatóság és a kormányzat közti pszichológiai szerződés eredménye. E modellben már lehet más társadalmi folyamatok hatását is vizsgálni. (Kirchler, 2007) Az adózó például addig követi a szabályokat, amíg úgy véli, hogy szabálykövetése maga a társadalmi norma, és mint ilyen, társadalmi követelmény.

A jogkövetésre irányuló belső motivációt gyengíthetik a külső befolyásolások. Így a szabályszegő magatartás túlzott büntetése vagy az együttműködő viselkedés túlzott jutalmazása egyaránt erodálhatja a jogkövetésre irányuló késztetést.

A szerződés társadalmi konzekvenciája az, hogy amíg az adóhatóság és választott politikusok viselkedése nem ingatja meg az állampolgárok beléjük vetett bizalmát, addig az adófizetők kooperatív, szabálykövető magatartásukkal biztosítják a közjavak finanszírozását. Ellenkező esetben a bizalom csökkenése elvezethet a szabálykövető magatartások eróziójához, végső soron egy durkheimi értelemben vett anómiás állapot (társadalmi viselkedést szabályozó normák meggyengülése) kialakulásához. (Durkheim, 1967)

A csúszós lejtő paradigmája

A modell alapvetése szerint az adófizetést két tényező határozza meg: a hatóságok iránti bizalom és a hatóságok ereje. Az adófizetők vagy a büntetéstől való féltelmük hatására tanúsítanak jogkövető magatartást, vagy lelkiismereti kötelességből. Az elemzési keret alkalmas az összes jelentős szereplő (az adózók, az adóhatóság és a kormányzat) közti kapcsolatok megjelenítésére. (Gangl, Hofmann & Kirchler, 2012)

Több szerző is rámutatott azonban arra, hogy a csúszós lejtő elemzési keretben felvetett tényezők hatásosak lehetnek az adózási fegyelem erősítése szempontjából, de ezen hatás pontos mechanizmusa egyelőre nem teljesen tisztázott.

Az aktor (agent) alapú modellek

Az adócsalások informatikai modelljének kidolgozási kísérletében az adózók pszichológiai motivációi éppúgy fontos szerepet kapnak, mint az adóbevételekből előállított közjavak mennyisége. (Mittone & Patelli, 2000) Az adózói magatartás időbeli alakulásának vizsgálata egy olyan dinamikus szimulációban történik, amelyben az adózók viselkedésükkel képesek reagálni a közjavak mennyiségének társadalmi támogatottságában bekövetkező változásaira.

Több almodell alakult ki. Davis és szerzőtársai például figyelembe vették, hogy az adófizetőket az ellenőrzési valószínűsége túl nagy mértékben befolyásolja a környezetükben lévő többi adófizető viselkedése. Bloomquist pedig megvizsgálta a kényszerek mellett az eltérő adócsalási lehetőségek szerepét is. A korábbi modellekhez képest az újabb elképzelések számolnak azzal, hogy az ágensek túlsúlyozzák az ellenőrzési valószínűségeket. A modell feldolgozta az adóellenőrzések közvetlen és közvetett hatásait is.

Az etikai-kulturális modell

A modell feltárja az emberi magatartásokat irányító etikai (morális) normák adófizetésben, illetőleg adóelkerülésben játszott szerepét. Mivel az etikai normák egy-egy társadalmi kultúra elengedhetetlen részei, ezért a normák hatásának vizsgálata óhatatlanul átvezet a normákat kialakító kulturális panelek elemzéséhez.

A morális, etikai normák és az adófizetés szoros kapcsolatának története nem napjainkban kezdődött. (Mowbray, 2016) A különböző társadalmi kultúrákban ennek a kapcsolatnak számos mintázata ismert, ahogy erre Paraic Madigan is felhívta a figyelmet. (Madigan, 2016)

A kultúra formálja és alakítja azt az attitűdöt, amely mély beállítódásként végül meghatározza az adóalanyok adófizetéshez való viszonyát. Napjaink civilizációiban rendkívül szegregált kulturális mintázatok alakultak ki, a nyugati kapitalizmushoz tartozó országok kulturális adókonvergenciája mellett létrejöttek a különböző nagy és önálló adókultúrák is (Kína, Brazília, India, és az Iszlám világa). (Livingston, 2020) Ezen kultúrák dinamikus mozgása hatással van az adófizetést végső soron etikussá, az adóelkerülést pedig illegitimmé tévő normakövetésre.

Az etikai szemléletmód az adófizetés problémáit kiemeli a közgazdaságtan neoklasszikus paradigmájából. (Alm & Torgier, 2011) Az egyének által követett etikai normák egymástól lényegileg különbözhetnek, ami jelentős mértékben befolyásolhatja az adózói döntéseket. (Luttmer & Singhal, 2014) Az adópolitikának ezért olyan szemléletmódra és stratégiára van szüksége, amely tartalmazza az etikára épülő bizalom paradigmáját. (Young-dahl Song & Yarbrough, 1978)

Nyitás egy új modell felé

Elemzésünk a fenti, főként az 1970-es évektől kidolgozott modellkísérletekre a kritika és a hasznosíthatóság felől közelít. Figyelembe kell venni az új társadalmi körülményeket, a digitális korszakot, az új adónemeket, az adózói kultúra és szokások átalakulását. Az adófizetés vagy adóelkerülés az emberi viselkedési rendszer (és kultúra) része, ezért sem nélkülözhető az emberi tényező szerepének feltárása. (Turksen, Kreissl & Blumenschein, 2023)

Bizonyos modellek használhatatlannak kell nyilvánítanunk. A klasszikus modell a vizsgált adótípusok miatt alkalmazhatatlan, a Kúriához kerülő ügyek nagy része ugyanis nem a jövedelemadó érinti. Más modellek pedig azért nem jöhetnek számításba, mert kutatásunk nem terjedt ki a gazdasági szervezetek vagy az önadózó magánszemélyek adóhétköznapijaira, ezért nem ismertük sem az adóellenőrzések átlagos valószínűségét, sem az ellenőrzések ritmusát.

A modelleket értékelésének alapkérdése, hogy vajon alkalmasak-e a közigazgatási perekben súlyponti kérdést alkotó adójogi felelősség összetevőinek leírására. A közigazgatási ügyekben az adózó lehet természetes személy vagy jogi személy, esetleg más olyan polgári jogi entitás, amelynek adóalanyiságát az adójog határozza meg. Szükséges fenntartani tehát az adózóra mint individuumra koncentrált megközelítést azaz, hogy figyelembe kell venni cselekvésének, adóelkerülésre irányuló magatartásának társadalmi összetevőit, tágabb és szűkebb környezetét, ezen környezeti hatások befolyását, valamint az adózó önálló, racionális döntésének (perindítás) tartalmát.

Az ismertetett modellekből az aktor alapú modell tűnik megfelelő és releváns magyarázó erővel rendelkező elképzelésnek. (Noguera, Quesada, Tapia & Llàcer, 2014) Ez a paradigma rendszer az adózó társadalmi befolyásolására éppúgy figyel, mint a befolyás csatornáira, de fontos szerepet játszik benne a normaszegés vagy a normakövetés közötti adózói döntés (rational choice).

Kutatásunk során számos eltérő alapvetésű modellel találkoztunk, és el kell ismer-nünk, hogy közös üzenetük szerint az adónormák megszegése társadalmi magatartás, ennek feltárásában pedig a viselkedéstudományoknak is jelentős szerep jut. Nogue-
ra-ék szerint a társadalmi befolyás a társadalmi normák nyomásából, egy adott szabá-
lynak való megfelelési kényszerből, a társadalmi konformitásból, a racionális utánczásból,
az ésszerű stratégia követéséből, a szociális tanulásból, a stratégiai interakcióból, a stra-
tégiai kollektív akciójátékból és méltányossági kritériumokból áll össze.

A társadalmi befolyás szintjeinek számos mintázatát fordulhat elő. Hatásuk több társadalmi struktúrában megjelenik, közülük is kiemelkednek a mikro és makró rend-
szerű (szintű) társadalmi terek. Bármennyire egyedileg és individuálisan igyekeznek a
jog az adózói magatartást megmérni, az adózó viselkedése maga egy komplex hatás
eredője. Az egyik faktor a társadalmi környezetből származó kihívás, a másik az a belső
készlet, motiváció, amely a kihívásra adott válasz eredménye. A következmény az a
normaszegés, amelyet az adóhatóság feltár, és a bíróság végül megítél.

A bemutatott elméletek kiegészítésre szorulnak az adózói környezet feltárásában.
A legújabb kutatások nagy hangsúlyt fektetnek a társadalmi hálózatokra, különösen
annak a hálózati dinamikának az elemzésére, amelyben az egyén – így az adózók

– működnek és cselekednek. (Barabási, 2005) Bár a hálózati hatások teljességének feltárása ugyan még várat magára, de az emberi közösségek és az emberi kapcsolatok rendje több szempontból megfelel az egyének köré vagy közé kiépülő hálózati logikának. A szociálpszichológia tanúságai (Mérei, 1988) az adóelkerülés és az adónormaszegés (deviancia) eseteiben kiválóan alkalmazhatók, mivel a korábban csoportként kezelt közösségi tereket felbontva élesebbre lehet állítani az adózói magatartások formálódását elemző fókuszot. Így nincs már jelentősége annak, hogy természetes vagy jogi személyről beszélünk-e, ahogy annak sem, hogy mennyire zárt vagy éppen nyitott egy-egy csoport, mivel a hálózatok rendszere – különösen a mostani, digitális korunkban – térben és időben kinyitja ennek a csoportképződésnek az ajtaját.

Tanulmányunkban egy olyan viselkedéstudományi megközelítést követünk, amely a társadalmi hatások különböző szintjeinek feltárásával, valamint az adózót körülvevő hálózati rendszer figyelembevételével törekszik megérteni az adónormák megszegésének társadalom-logikai rendszerét.

Narrációk az adóelkerülés tipikus magatartásairól

A minta empirikus-statisztikai elemzése előtt rekonstruáljuk az ítéletek tényállása alapján megragadható, és általánosan megrajzolható adózói magatartásokat. Ezek olyan magatartás-típusok, amelyekkel az adójogi gyakorlatban gyakran találkozunk.

Adó eltitkolása, bevallás elmulasztása

Ismert adókikerülési módszereknek számítanak ebben a csoportban a gazdasági társaságok bevételének részbeni eltitkolása, az azonos vagyontárgy többszöri értékesítése, a gazdasági társaságok közötti irányított fizetési műveletek, a hibás áfa elszámolási rezsim alkalmazása. Például egy nagykereskedelmi tevékenységet végző gyümölcskereskedő jóval nagyobb volumenű beszerzéseket eszközölt annál, mint amekkora összegű értékesítéseket vallott be, miközben nem rendelkezett a beszerzési dokumentációban szereplő mennyiség elhelyezésére alkalmas raktárkapacitással. (Kfv.V.35.088/2023/7.) Egy másik ügyben egy zrt. több ingatlanát bérbe adta, majd egy külön megállapodásban az ingatlanokra vonatkozó bérleti jogokat is értékesítette. A bérlő és a vevő ugyanazon gazdasági társaság volt, és később a vásárolt bérleti jog után is érvényesíteni kívánta adólevonási jogát. (Kfv.V.35.109/2023/8.) Egy vállalkozás úgy akarta eltitkolni árbevételét, hogy adóbevallása szerint csak 12 fuvarozó eszközt adott bérbe, miközben a valóságban 59 darab fuvarszöke volt (Kfv.I.35.150.2019/4.).

Természetes személyek esetében gyakran fordul elő az ingatlanértékesítési vagy bérbeadási bevételek teljes eltitkolása (Kfv.V.35.285/2022/8.), a bevallott jövedelemmel összhangban nem álló kiadások elszámolása, a vagyon felhalmozása, illetve a külön tevékenységből (például személyszállításból) eredő jövedelmek eltitkolása (Kfv.I.35.036/2019/9.).

Számlázási lánc

Számlázási láncolatot a jogsértő adózók előszeretettel használják a közterhek fizetésének elkerülésére vagy az adóelőny megszerzésére. A láncolatban gyakran tűnik fel szlovák vagy más, Közösségen belüli üzleti partnerek, amelyek az adómentes közösségi értékesítés ügyletének dokumentálásában játszanak szerepet. Sokszor nem bizonyítható az értékesített termékek eredete, származása. Külön érdekesség, hogy a számlázási láncolat nemcsak az általános forgalmi adó, hanem a foglalkoztatást terhelő adók elkerülésére is alkalmas.

A gyakorlatban előfordult egyik esetben a felperes számlázási láncolathoz kapcsolódásának az volt a célja, hogy elkerülje a közösségből beszerzett vágósertések áfájának megfizetését. (Kfv.I.35.620/2018/7.) A láncolat szereplői ismerték egymást, tisztában voltak anyagi és teljesítési lehetőségeikkel, és több számlázási láncolatban is megjelentek. Az élő állatokon túl sokszor fordult elő áfa csalás ömlesztett áruk, kristálycukor és gabonafélék esetében is, amikor nem volt bizonyított az áruk Magyarországról történő kiszállítása. (Kfv.I.35.236/2018/5.; Kfv.V.35.159/2022/6.) Az is előfordult, hogy eltűntek a láncolatok tagjai (Kfv.I.35.212/2018/5.), a felperesek engedély nélküli adóalanyként működtek (Kfv.V.35.465/2022/8.), a fiktívek voltak a láncolatok, kideríthetetlen volt az áruk eredete, illetve avatár adózókat szerepeltettek az ügyleteknél. (Kfv.V.35.055/2023/13.)

Helyi adók

A helyi adóügyek jellegükben eltérnek a klasszikus adókikerülési tényállásoktól, hiszen az adóhatóság az adózókat adatszolgáltatásra, illetve bevallás nyújtására kötelezi, így a vitás kérdések elsősorban az adókötelezettség összepszerúségével és az egyes adómentességi tényállásokhoz kapcsolódnak. Visszatérő probléma, hogy az építmények tényleges használata nem azonos az ingatlannyilvántartásban feltüntetett megjelöléssel és az adómentesség érvényesítése emiatt hiúsul meg. Ugyancsak komoly jogkövetési problémára utal, ha a tulajdonos megítélése szerint a hasznosításra nem alkalmas vagy kevésbé alkalmas ingatlant magas telekadó terheli. A gyakorlatban előfordult egyik esetben azért került sor építményadó utólagos kivetésére, mert egy gazdasági épület major megnevezéssel szerepelt az ingatlannyilvántartásban. A felperes az építményt kezdettől terménytároló céljára használta, az ennek megfelelő ingatlannyilvántartási megnevezést azonban csak több év elteltével, 2019-ben változtatta meg, ezért az építményadó kedvezményeket csak ettől az évtől érvényesíthette. (Kfv.I.35.197/2020/9.) Ehhez hasonló volt az az eset is, amikor egy kivett lakóház, udvar, orvosi rendelő megjelölésű ingatlan után vetett ki az önkormányzat építményadót, amelyet a felperes sportegyesületi és tömegsport céljára használt, de az ehhez fűződő kedvezményes adómérték feltételei (2000 m² hasznos alapterület) nem teljesültek. (Kfv.I.35.508/2020/6.)

Az ítéletekben szerepel még az építkezési korlátozás alatt álló ingatlanok adójának kérdése, (Kfv.I.35.474/2020/6.), a kivett, hasznosításra alkalmatlan ingatlanok telekadó kötelezettsége, (Kfv.V.35.039/2022/9.), a téves ingatlan megjelölés és minősítés problémája (Kfv.I.35.195/2020/9.).

Vagyonátruházási illeték

A perek népes csoportjába tartoznak az illetékügyek. A vagyonszerzési illetékügyekben – ahol a hatóság hivatalból jár el – elsősorban az illetékalap számítása, illetve az illeték mértéke vitás. Az illetékalap vonatkozásában felmerült az ingatlan terheinek levonása az illeték alapjából, illetve az általános és a speciális illetékfizetési szabályok viszonya. Gyakran felvetődő kérdés, hogy milyen jelentősége van az adózói kérelem hibájának, a forgalmi érték hibás megjelölésének. Az egyik esetben például a jelzálog és a forgalmi érték kapcsolata volt vitatott (Kfv.I.35.463/2020/5.), míg egy másiknál a több ingatlan együttes értékének a figyelembevétele (Kfv.I.35.222/2020/10.), illetve a tulajdonostársak tulajdoni hányadainak illetékügyi szerepe (Kfv.I.35.302/2020/8.). Előfordult már a CSOK (családi otthoneremtési kedvezmény) kérdése is (Kfv.V.35.153/2021/12.), valamint az illeték nélküli vagyonszerzés problémája (Kfv.I.35.402/2018/7.).

Hiányzó gazdasági esemény

Ezekben az esetekben az adókötelezettség alapjául szolgáló ügyletek valótlanságát (fiktivitását) olyan ügyekben állapították meg, ahol az adózói magatartás eredménye a valótlan számlák kiállításával az áfakötelezettség csökkentése, vagy munkavállalói közterhek megfizetésének elkerülése, illetve a megalapozatlan adóvisszatérítés lett. Ezen tipikus magatartások import, illetve Közösségen belüli ügyletek körében is előfordultak.

Jó példa erre az, amikor egy nemesfém tartalmú hulladékokból nemesfém gyártással foglalkozó cég törtarany és törtezüst vásárlásairól kiállított számlái valótlanok bizonyultak. (Kfv.I.35.096/2018/9.) Egy másik esetben az adózó egy magyar társaságtól beszerzett ruházati termékeket Horvátországba értékesített, majd a Közösségen belüli termékértékesítéshez kapcsolódó beszerzési számlák áfáját levonta, miközben az adóhatóság megállapítása szerint ezek az ügyletek soha nem jöttek létre. (Kfv.I.35.457/2020/6.) Előfordult, hogy munkaerő-kölcsönző és szolgáltató cégek fiktív gazdasági eseményeket rögzítő számlázási rendszert működtettek. (Kfv.V.35.068/2023/9.) Nem ritka a formailag hibás, a magyar jogszabályoknak nem megfelelő számlák felhasználása sem. (Kfv.V.35.609/2021/8.)

A gazdasági társaság pénzének kivonása

A csoportba tartozó ügyekből kitűnik, hogy a cégek készpénzes pénzforgalma gyakran nem dokumentált ügyletek ellenértékének megfizetésére szolgál, a felhasználás dokumentálásának hiánya pedig a pénzüsszeggel rendelkező munkavállaló terhére esik. Előfordulnak olyan esetek is, amikor a részben vagy egészben valótlan ügyletek útján a vállalkozásból kivont vagyoni érték képezi természetes személyek jövedelmét. Jó példa erre az, amikor a cég ügyvezetője a cég bankszámlájáról közel 200 millió forint összeget vett fel, amelyből 35 millió forintot a cég bankszámlájára befizetett, a fennmaradó összeggel azonban nem számolt el, azok vállalkozási célú felhasználását

okirattal nem igazolta. Az adóhatóság a fenti összeget az ügyvezető adóköteles egyéb jövedelmének tekintette. (Kfv.I.35.407/2020/8.) Egy másik esetben egy felszámolás alá került cég adminisztrátori munkakörben foglalkoztatott munkavállalója a 200 millió forint adótartozása méltányosságból történő elengedését kérte azzal, hogy a tartozás megfizetésére nem képes, az megélhetését és lakhatását veszélyeztetné. Arra hivatkozott, hogy a bankszámláról felvett összeget nem tartotta meg, hanem azt más személyeknek adta át. (Kfv.V.35.075/2023/6.) Egy harmadik esetben egy vendéglátó cég ráfordításként elszámolt összes eladott árujának beszerzési értéke meghaladta az árbevétel összegét, ezért az adóhatóság eltitkolt árbevétel állapított meg, amit a pénzkezelésre jogosult ügyvezető a társaságból kivont, és nem vallotta be egyéb jövedelmeként. (Kfv.V.35.439/2022/5.) Ehhez hasonló ügyben az adóhatóság azt is megállapította, hogy az ügyvezető az ellenőrzés során együttműködési kötelezettségét nem teljesítette. (Kfv.I.35.315/2020/8.) Végül egy cég az ingatlanát a piaci ára alatt értékesítette a tulajdonos magánszemélyek részére tagi kölcsönük követelése fejében. Az adóhatóság a vételár és az annak kétszeresét kitevő piaci érték közötti különbözetet vállalkozásból kivont jövedelemnek tekintette, és adófizetési kötelezettséget állapított meg. (Kfv.V.35.639/2021/5.)

Az ügylet nem a számlán szereplő felek között jött létre

Az ide tartozó esetkör nagy hasonlóságot mutat azokkal az ügyekkel, amikor a gazdasági események nem jöttek létre. A különbség csak az, hogy ezekben az esetben a számlában szereplő jogügylet teljesült, de azt nem a számla kiállítója teljesítette. A jogkövetkezmények tekintetében azonban ugyanúgy figyelmen kívül kell hagyni az inkriminált számlát. Megállapítható, hogy az ilyen ügyletek célja levonható áfa biztosítása, a levonható áfa felszámolása, illetve beszerzések törvényesítése, a termék eredetének igazolása. Jó példa erre az az eset, amikor az adóhatóság egy számlázási láncolatban dokumentált ruházati termékek és lábbelik beszerzéséről kiállított számlák esetében azt állapította meg, hogy az áru ismeretlen forrásból származik, a jogügylet nem a számlán feltüntetett szereplők között jött létre. (Kfv.I.35.514/2020/5.) Egy másik ügyben 120 darab automata értékesítéséről állítottak ki számlát közel 50 millió forint áfatartalommal. Az adózó részvételével tudatosan felépített számlázási láncolatban az adóhatóság megállapítása szerint csak formális átszámlázás történt, ami levonható áfa elszámolását célozta. (Kfv.V.35.116/2021/5.) Egy másik esetben tolltermékek beszerzése kapcsán állapította meg az adóhatóság azt, hogy az adózó nem a számlán szereplő társaságtól szerezte be az árut. (Kfv.V.35.428/2022/7.)

Az áfakulcs mértéke

A fizetendő általános forgalmi adó és az adóteher csökkentését szolgálhatja az adóalanya azon próbálkozása, hogy az általános, 27%-os adókulcs helyett kedvezményes adókulcsot vagy adómentes értékesítést szerepeltet. A csoporthoz tartozó ügyekben élelmiszer besorolása, közhasznú tevékenység, egészségbiztosítási termék és ingatlan értékesítése kapcsán merült fel ennek lehetősége. Az ügyekből megállapítható,

hogy az üzleti gyakorlattól eltérő besorolást az adóhatóság általában nem hagyja jóvá. Előfordult egy olyan eset, amikor a piacon több független vállalkozó hasonló termékeket (Túró Rudit) értékesített. A versenytársak egy része 18%-os, kedvezményes mértékű áfát számít fel, ami az ár vonatkozásában versenyelőnyt eredményezett számára. Az a vállalkozás, amelyik korábban 27%-os áfát alkalmazott, szeretett volna önellenőrzéssel áttérni a 18%-os mértékű áfa felszámítására. Az adóhatóság az önellenőrzést elutasította. (Kfv.V.35.379/2022/7.)

Ide sorolhatók még a közérdekű tevékenységet végzők áfamentességének kérdései, az adózói tevékenységek áfa alá sorolhatóságának problémái. Az adóhatóság álláspontja szerint önmagában a közszolgáltatói besorolás és a közhasznú jelleg nem jelent generális adómentességet. (Kfv.I.35.550/2019/4.) Hasonló az az ügy is, amikor egy biztosító társaság olyan biztosítási terméket értékesített, amely öt fajta súlyos betegséggel élőknek biztosít külföldi gyógykezelést, ezért a társaság a kapcsolódó szolgáltatást áfamentesnek ítélte meg. (Kfv.I.35.550/2019/4.) Az adóhatóság megítélése szerint a biztosítási szerződés alapján nyújtott szolgáltatás nem minősíthető orvosi gyógykezelésnek, hanem az szakértői és szervezői tevékenység. (Kfv.V.35.469/2022/3.)

Ágazati különadó

Az ágazati különadók olyan tőkeerős vállalatcsoportok magyarországi tevékenységét sújtják, amelyek uniós jogra is kiterjedő jogi támogatással rendelkeznek. A méltánytalannak tekintett adóterhelés ellenére az adót megfizetik, és a kevesebb pénzügyi kockázattal járó, későbbi önellenőrzés útján kísérlik meg az igényérvényesítést. Jogi érvelésük gyakran az uniós jog elvein és szabályain alapulnak.

Az egyik ilyen vitatott ügyben a szerencsejáték szervező vállalkozás megfizette ugyan a külön adót, de felkészülési idő nélkül, a korábbi mérték ötszörösére emelt adó miatt önellenőrzéssel élt, mert a törvénymódosítást uniós jogba ütközőnek minősítette, de az adóhatóság nem fogadott el álláspontját. (Kfv.I.35.425/2020/4.)

Egy másik esetben egy bolti kiskereskedelmi tevékenységet végző társaság ágazati különadót vallott be, és fizetett meg, majd az Európai Unió Bíróságának Hervis ügyben (C 385/12. sz. Hervis ügy) hozott ítéletére hivatkozva kérte adókötelezettségének csökkentését. Az adóhatóság álláspontja szerint azonban kérelme elkésett. (Kfv.I.35.123/2021/5.)

Ebbe a körbe sorolhatóak még a tranzakciós illetek problémái is. (Kfv.I.35.354/2018/8.)

Alvállalkozó bevonása

A vállalkozások gyakran versenyképességük megőrzése, illetve adóterhek csökkentése érdekében az élő munkát igénylő tevékenységüket kiszervezik, és alvállalkozó útján teljesítik. A változtatás jelentős kockázattal jár akkor, ha az alvállalkozó valószínűleg tevékenységet nem végez, illetve adókötelezettségének nem tesz eleget. Ilyen esetekben a kiszervező vállalkozást utólag több adónemben is jelentős adó megfizetésére kötelezhetik.

Az egyik ilyen ügyben a felperes, amely közétkeztetési szolgáltatást nyújt az ország számos pontján található fióktelepén, munkavállalói létszámát lecsökkentette, de tevékenységét változatlanul tovább folytatta névlegesen alvállalkozók bevonásával. Az alvállalkozók az adó- és járulékfizetési kötelezettségeiknek nem tettek eleget. (Kfv.I.35.206/2019/3.)

Egy másik esetben a vagyonzvédelmi és személybiztonsági tevékenységet folytató adózó a megrendelők részére vállalt kötelezettségét alvállalkozók bevonásával teljesítette, de az alvállalkozók részéről az alvállalkozói tevékenység teljesítésének feltételei nem voltak megállapíthatóak, ezért az általuk kiállított számlák áfatartalmát az adóhatóság megállapítása szerint az adózó nem háríthatta volna tovább. Az adóhatóság megállapítása szerint az adózó magatartása ugyan passzív volt, de tudott vagy tudnia kellett az adókijátszásról. (Kfv.V.35.007/2023/6., Kfv.V.35.247/2022/5.)

Kapcsolt vállalkozás, csalárd magatartás

Kapcsolódó vállalkozások esetén az adóhatóság a személyi összefonódást olyan körülményként kezeli, amelynek alapján – további vizsgálatot követően – az ügylet mesterséges jellegét, illetve valótlanágát állapítja meg.

Tipikus példa erre az, amikor egy zrt. és egy számlakibocsátó kft. kapcsolt vállalkozások, és a befolyás mértéke 90%. A számlakibocsátó bérbeadó kft. és a bérlő zrt. munkagépek bérletére kötöttek szerződést, az ügyletek teljesültek. A gépbérletről kiállított számlák áfatartalmát az adóhatóság jogosulatlan visszaigénylésnek minősítette, mivel a számlakibocsátó csalárd magatartást megvalósítva az áfat nem fizette be a költségvetésbe. Az adóhatóság tudatos aktív magatartással megvalósított adókijátszást állapított meg, és ennek megfelelően 200%-os mértékű adóbírságot szabott ki. (Kfv.V.35.138/2023/6.)

Egy másik esetben két kapcsolt vállalkozás közötti ügyletben ingatlanok átruházásának megszervezése, lebonyolítása, szerződések elkészítése és egyéb szolgáltatás megbízási díjáról állítottak ki számlát, de az adóhatóság a szerződéseket színleltnek minősítette, mert annak valós gazdasági indokát nem lehetett megállapítani. (Kfv.I.35.338/2018/9.)

Az adatok üzenete

A Kúriai ítéletek feldolgozásával nyert összefüggések közül először az adózói magatartások külső (és mérhető) körülményeit mutatjuk be.

A külső körülmények

A leíró statisztikák szerint az ügyek 40%-a áfaügy volt, 10-10%-a illeték és önkormányzati adó probléma. Jelentős (18%) azoknak az ügyeknek az aránya is, ahol több adónem szerepelt az adóvizsgálatokban és a bírósági eljárásokban, például az szja ügyekhez szinte automatikusan hozzátartozó egészségügyi hozzájárulás (Eho). Az

érintett adózók 57%-a kft., 25%-a természetes személy, ami nem zárja ki, hogy a természetes személyek adóügye független legyen a vállalkozásim üzleti élet jogi és kapcsolati problémáitól. Az adózók tevékenységének fő gazdasági ágazata a kereskedelem és a szolgáltatás (28-28 %), de 20% feletti a statisztikai szabványokba nem illeszthető, és a gazdasági tevékenységhez nem kötődő adóügyek aránya. Megfigyelhető egy – változói keresztábrákkal alátámasztott – kulmináció, amely szerint az adózói normasértések alanyai nagyrészt a kereskedelem és szolgáltatás területén tevékenykedő kft.-k, adóügyük pedig túlnyomóan áfa ügy.

A kft.-k 37%-ának székhelye Budapest, 40%-ának bejegyzett székhelye valamelyik megyei jogú város vagy nagyváros. A kft.-k 44%-a budapesti/pesti régió vállalkozása, 15%-a észak-alföldi, 16%-a nyugat-dunántúli. A természetes személy adóalanyok 70%-a tartozik a budapesti/pesti központi régióhoz.

Az eljárásokban megjelenő adózók nagyrészt Magyarországon tevékenykednek, 10%-uk az Európai Unióban, és interkontinentális kötetlensége pedig egy adóalany-nak volt. Alacsony, mindössze 2% a kizárólag online (Cyber) térben tevékenykedő adózók száma.

Az adózási hálózat

A szakirodalom fontos megközelítése szerint az adónormák megszegésének egyik döntő faktora a normaszegő adóalanyok mikro (csoport, vagy hálózati) kapcsolatai. (Noguera, Quesada, Tapia & Llacer, 2014) A hálózati kapcsolódás erőssége nem pusztán az adónormákhoz való viszonyukban döntő, hanem a hálózat hatása – mint a társadalmi befolyásolás egyik színterének nyomása – szinte minden emberi magatartás alakításában jelen van. (Barabási, 2005) A hálózati hatás önmagában értékmentesnek mondható, mivel nemcsak a deviáns, hanem az adaptív viselkedés kialakításánál is fontos szerepet játszik. Az adózó nem elszigetelt individuumként, hanem számos hálózatban és hálózatként szerveződő csoportban (vagy fordítva) alakítja ki a társadalmi (adó) normákhoz való viszonyát.

A hálózat csomópontok köré épül. Az egyik csomópont maga az adónormákat betartó vagy azokat megsértő adóalany. Nem biztos azonban, hogy az adóalany csomóponti erőssége magas, mivel kapcsolódhat egyéb, rendszeresen több választást tartalmazó (magas fokális mérőszámú) hálózati központhoz (Barabási, 2005), például egy adótanácsadó irodához vagy egy alacsony fokális indexel rendelkező rész-hálózati központhoz (a cég könyvelőjéhez, aki másoknak is könyvel). Eltérő a helyzet, amikor a hálózati tag személyes pozíciója (vagy a kizárólagosan a személyéhez kötődő adónem) nem kapcsolja őt magát be egy adóprofesszionistákat tartalmazó hálózatba, hanem a családi vagy magánéleti kapcsolatrendszere formálja az adónormához való viszonyát.

A normakövetés és a normasértés ún. hálózati hatásának erőssége, ezért az adóalany hálózatban elfoglalt helyétől függ, továbbá attól, hogy hányan – a követéséhez elegendő a hálózati hatás vélt észlelése – képviselik az adóalany álláspontját. Ennek felderítésében fontos a virtuális tér szerkezetének feltárása, a normaszegés miatt eljárás alá vont adózók kapcsolati minőségének elemzése.

A hálózati sík vizsgálatára több változót dolgoztunk ki. Az adóügyek 49–51% arányban oszlottak meg a között, hogy az adózó egyedül vagy másokkal együtt volt érintett az adóeljáráásban. Az 51%-os többséget érintettség – összevetve az áfa ügyekkel (40%), ahol eleve többséget érintettség áll fent – az áfaügyeken kívül más adóügyeket is jelez, főleg az szja-hoz kapcsolódó adóviszonyokat. Az érintettek 20%-a volt kapcsolt vállalkozás, 36%-a szerződéses üzleti partner és 34%-a az adózói hálózatba tartozó partner. A maradék 10% több kapcsolódási minőséget mutatott. Az üzleti hálózat megjelent az szja ügyeknél is, vagyis nem pusztán az áfaügyek tartoztak a hálózati viszonyok körébe.

Mérhető hálózati pozícióval az adózók összességének 47%-a rendelkezett, ám a hálózatba tartozó adózók 63%-a domináns, 17%-a erős, 12%-a közepes és 8%-a gyenge pozíciót foglalt el a hálózaton belül. Az áfa ügyekben érintett adózók 74%-ának nagyon erős pozíciója volt, ami azt jelzi, hogy az áfa ügyekben a vizsgált adózók meglehetősen nagy befolyással rendelkeztek a hálózaton belül. Észlelte ezt az adóhatóság is, mivel az ismert esetek több mint felében kapcsolt ellenőrzést folytatott a hálózat tagjainál, melyek az adózó ügyére – így vagy úgy – kihatással voltak.

A hálózati kapcsolatoknak hangsúlyos szerepe volt az adózói magatartás kialakításában. Az esetek majdnem 60%-ában a hálózati kapcsolatok vezettek az adóalany magatartásához – (hamis) számlakiállításához, bevalláshoz, önrevízióhoz –, 10%-uk vett igénybe adóügyi szakember segítségét, és 30%-uk önállóan, külső közreműködés nélkül, vagy nem mérhető, nem észlelhető – látens – segítséggel hozta meg döntését.

A releváns változók eloszlásának egyszerű leírásával körvonalazható, hogy a mintában a hálózati szerepvállalásnak, a hálózatban elfoglalt pozíciónak jelentős szerepe van az adózói magatartás formálódásában. Valószínűsíthető, hogy adózóink a saját hálózatuk csomópontjait alkotják. Az adótevénytársak szövegszerű megfogalmazásai alátámasztják azon álláspontunkat, hogy gyakran a hálózatot mozgató, a hálózat tagjainak viselkedését, szereplését, ezzel együtt azok gazdasági – adóügyi – céljait meghatározó nyomásról számolnak be.

Adózói célok, vélemények, értékelések

A mintánkba került adózók nem pusztán az ún. objektív körülmények nyomása alatt cselekvő adóalanyok, hanem célokat követő, saját magatartásukra reflektáló, az adóhatóság döntéseit, az adótevénytársat értékelő, véleményüket megfogalmazó, az eljárásban azt képviselő, előterjesztésekkel élő cselekvők. Az adózó ún. szubjektív helyzetét leíró változók közül minden bizonnyal a legfontosabb Az adózó magatartásának célja elnevezésű változó. A célok rangsorában ezt követi a saját bevétel elkerülése, nagyobb nyereség (28%), majd pedig az adóelkerülés (22%). Az adóelkerülés egyértelműen – leplezetlenül – arra irányul, amiről szó van, az adó megfizetésének elkerülésére akkor, ha ez az ítéleti információkból minden kétséget kizáróan megállapítható. Például „A Számlakibocsátó a számlák áfa tartalmát bevallásában fizetendő adóként szerepeltette, azonban azt nem fizette meg.” (Kfv.V.35.138/2023/6.)

A harmadik legfontosabb cél a személyes, családi jólétének biztosítása (20%), majd az államháztartás bevételeinek csökkentése (13%). Az utolsó esetben szintén direkt,

kikövetkeztethető vagy kimondottan egyértelmű célról beszélünk, jellemző módon ez a különadók kapcsán fordult elő. A követése (7%) a minta kisebb részét képezik.

Az elemzés eredményeként elmondható, hogy az adózó magatartásának célja (adóelkerülés, nyereség eltitkolása stb.) leginkább az adónemmel, az adózó gazdasági tevékenységének ágazatával, az érintett hálózati pozíciójával, valamint az adózó hálózati tagokhoz való viszonyával függ össze. Az adózói célok megfogalmazásában ugyanakkor tényleges gazdasági eredmény eltitkolása (6%) és a több cél együttes semmi jelentőség sincs annak a kapcsolatnak, hogy az adóügynök milyen jogi háttere van, vagy mi az adózó jogi státusza. Ez azt jelenti, egy természetes vagy egy jogi személy a saját céljai megfogalmazásakor nem igen veszi figyelembe, hogy polgári, munkaügyi esetleg vállalkozói vagy pénzügyi jogviszony áll-e fenn adóügyének hátterében. Amikor megfordítottuk összefüggést, és az adózói célokat tekintettük független változóknak, akkor ugyanezeket az eredményeket kaptuk, tehát a kapcsolódások – a semlegesség ténye – szimmetrikusak.

A most leírtak igaznak bizonyulnak az adózói magatartás célja és az adóhiány nagysága közötti összefüggésre is. Az ún. kis és a nagy adóügyekben így hasonló a helyzet, vagyis nem az ügy monetáris jelentőségéhez kapcsolódnak az adózói célok, hanem azok az adónem, a gazdasági ágazat és a hálózati hatások nyomása alatt formálódnak.

A szubjektív adózói zónát tekintve kijelenthető, hogy az adózói magatartás célja alig függ össze az adózó eljárás alatt tanúsított magatartásával vagy jogorvoslatának, kifogásainak tartalmával. A jelenség oka az lehet, hogy minden egyes magatartási cél az adó meg nem fizetésének körébe tartozik, erre pedig expressis verbis érveléseket, kifogásokat nem lehet alapozni. Mintánk adózóinak 90%-a felelősségét hárító, azt el nem ismerő állásponton volt.

Az elemzés és a mérések egyik tanúsága szerint az esetek 83%-ában az adózói szubjektív önértékelés és az adózói véleménynyilvánítás egyáltalán nem befolyásolták az adóhatóság döntését, az adóhatóság az adózói célok között nem differenciált. A 27%-os különbség, amikor az adóhatóság tekintetbe vette az adózói érvelést, többnyire bizonyítási problémából, jogellenes bizonyítás miatti érvénytelenségből eredt. Ezekben az esetekben az adózó rendkívül aktív magatartást tanúsított (jogorvoslatokkal, kifogásokkal élt), és el is ért némi eredményt.

Adózói célok a hatósági és a bírósági eljárásokban

Kutatásunk az adónorma megsértésének társadalomtudományi megértésére irányult. Hipotetikusán egy olyan láncolat feltárására, amikor a Kúria előtti adózói magatartást összekötjük a hatósági eljárásban tanúsított magatartással, és a láncolatot folytatjuk az adózói magatartási céljával, esetleg az adóügy objektív körülményeivel.

A Kúria döntések esetében a szignifikáns (és rendkívül alacsony) korrelációt az adózó álláspontjának változása és a Kúria viszonya a felülvizsgált ítélethez elnevezésű változók között mérhettünk. Jelentős kapcsolat volt a hatósági döntést befolyásoló adózói érvelés és az Adózó magatartása a hatósági eljárásban változók között. Az adózó magatartásának célja ezekben az összefüggésekben nem játszott szerepet.

Mivel a vizsgált ítéletek 83%-ában lényegében semmi – adózói érvelés, adózói magatartás, adózói cél – sem befolyásolta a hatósági döntést, ezét az adóhatósági döntés – a statisztikai korrelációtól függetlenül – egy fekete doboznak minősíthető. A Kúria ítéleteiben ennek ellenére jelentős szerephez jutottak a hatóság döntései. A vizsgált ügyekben ugyanis az adóhatósági állásponttal megegyező elsőfokú bírósági döntések 67,5%-a azonos volt a Kúria döntéseivel. A hatósági álláspontot tehát a Kúriai döntések majdnem 2/3-a tovább vitte, mondhatnánk beillesztette a bírói gyakorlatba. A Kúria álláspontja egyébként 80%-ban volt azonos az elsőfokú bíróság álláspontjával, és csak az esetek 20%-ában született az elsőfokú ítéletektől eltérő felülvizsgálati döntés. Eredményünk mindössze 9 százalékpontban tért el a Kúria hivatalos jogorvoslati statisztikájától, ahol a 2018–2022 közötti időszakban az átlagos megfelelési mutató – eltérő statisztikai paraméterekkel – 71% volt.

A Kúria ítélezésére statisztikailag mérhető módon (nagyon gyengén) csak az adózó per alatti álláspont változása (azon belül az álláspont részleges változása) hatott. Ez azonban az eljárás természetéből adódik, mivel a felülvizsgálat szabályai eleve sajátos érvelést, kiterjesztett és jogilag pontosan fókuszált argumentációt követelnek meg a féltől.

Úgy tűnik, hogy az eljárásokban az adózói célok nem igazán fontosak. Előzetes hipotézisünket a különböző statisztikai próbák alátámasztották, így a változó magyarázó ereje egy látens factorszerkezet esetében is rendkívül csekély.

Az eljárásokban ugyan megjelennek az adózói célok, de erre sem az adóhatósági, sem pedig a bírósági eljárások nem reagálnak, a célok túl nagy szerepet nem játszanak. A közigazgatási adópereknek jellemző sajátossága, és a szubjektív motivációk (változók) figyelembevétele nélkül megszülető szankciós döntések (Gyekiczky, 2013) is azt jelzik, hogy – szemben a büntetőeljárással – a közigazgatási adóperben nem az adóalany magatartását, céljait, motivációit értékelik, hanem az adónormák megsértésének megállapítása után az adózó adójogi felelősségéről születik döntés. A szubjektív szempontok szerepe a büntetőeljárásban lényeges, az adócsalások elkövetőinek egyéni – büntetőjogi – felelősségének megítélésekor.

Objektív helyzet – önreflexiók – szankciók

Valóban ennyire önállóak-e az eljáró hatóságok és bíróságok által megállapított szankciók? Valóban nincs az objektív és a szubjektív körülményeknek ok-okozati összefüggése a szankciókkal? A kérdésekre a választ egy kiválasztott változói csoport elemzésével kerestük, ahol az objektív helyzet – önreflexiók – szankciók oksági logikája mentén igyekeztünk feltárni az összefüggéseket.

A statisztikai próbák nem támasztották alá előzetes elképzeléseinket. Ok-okozati összefüggés nem állapítható meg e hagyományos logikában, mivel a kiválasztott változók kapcsolatai, erősségük és magyarázó erejük mind a szubjektív és az objektív helyzetre, mind pedig a szankciókra nézve meglehetősen heterogén keveredést mutattak. Így például az adózói célok jelen voltak olyan tiszta faktorban, ahol az adónem, a jogi státusz, az érintettekhez való viszony szerepeltek, ugyanakkor az adónem megjelent olyan környezetben is, ahol túlnyomórészt az adózói önreflexiót képező

változók voltak jelen. Az adóbírság – ami egy meglehetősen markáns szankció – meglepően alacsony korrelációval szerepelt. Ez azt jelenti, hogy mértékére sem eljárási, sem anyagi jogi, sem pedig szociológiai tényező nem hatott. Az adóbírság nagysága egyedül az elsőfokú ítélet – hatósági döntés viszonyának változójára reagált. Valószínű, hogy mivel az adóbírság kiszabása kötelező, annak mértékét a törvény adja meg, ezért ezen tulajdonsága köszönt vissza a statisztikai viselkedésében.

Kissé árnyalta az összképet egy másik, finomabb megközelítés. Ha az adóbírság mértékét különböző változók eredményeként állítjuk be, akkor azt tapasztaljuk, hogy az adónem 29%-ban, az adózói magatartás célja 13%-ban, a gazdasági ágazat 8%-ban, a bejegyzett székhely és a hálózati pozíció 7-7 %-ban befolyásolja az adóbírság mértékét. Ez az öt változó együttesen 64%-ban befolyásolja a kiszabott bírságot, így a szankció végül – enyhe kapcsolatban – visszavezethető az objektív körülményekre. Mindezek ellenére egyértelművé, hogy az előzetesen feltételezett ok-okozati lánc nem rajzolható meg.

Az általunk kiválasztott és az objektív helyzetet leíró változók között belső heterogenitást mutató alcsoportok jelentek meg. Ugyanez elmondható az adózói önreflexiókról, de a szankciók csoportja sem viselkedett másként. Úgy tűnik, hogy a változók egy rendkívül heterogén, szegmentált, alrendszerekre bontható feltétel és következmény mintázatba rendeződnek el, és az adózói magatartás ezért szintén egy bonyolult, számos szűrőn és feltételen keresztül formálódó strukturális rendszerben alakul. A kiválasztott változóktól eltérő változócsoportokkal végzett elemzés eredménye sem mutatta ki a lineáris ok-okozati logikára ráépíthető körülmények – magatartás – szankciók vonalat.

Összegzés

A statisztikai elemzés legfontosabb megállapítása, hogy a felvett változók egyértelmű és domináns összefüggést nem mutattak egymással. Az eredmények szerint az adózói magatartást formáló mezőben nincs domináns ok vagy meghatározó determináns.

Ugyanez a helyzet a szankciók kialakításával. A szankcióknak sincs külső vagy belső – eljárásokon belüli – oka. Valószínűleg az adótörvények objektív szankció-rendszere köszön itt vissza. Ugyanakkor egyáltalán nem közömbös az adófizetésről döntést hozó adózó számára, hogy vajon transzparens-e döntésének következménye, illetve autonóm (és autokrata) vagy kooperatív rendszerben működnek-e a szankciókat legálisan telepíteni hivatott hatósági és bírósági eljárások.

Általánosan fogalmazva – mintánk alapján – az adóelkerülés mint magatartási minta mögött sem egy egységes, homogén rendszer nem működik, sem pedig egy kizárólagos ok vagy okcsoport. Az adózókat különböző és adónemként is differenciált magatartások, eltérő motivációk irányítják. Fontosabbnak az adónem, valamint az adózó gazdasági, szervezeti és pénzügyi hálózatban elfoglalt helye tűnik.

A hálózatba sorolható ügyek adózóinak hálózati pozíciója rendkívül erős, ezért egy-egy adóügyi elemzéskor a jövőben nem mellőzhető a gazdasági szervezetrendszer és jogi kapcsolatrendszer hálózatának feltárása. (Jackson, 2008)

A vizsgált adózási magatartások közös eredménye az adók meg nem fizetése, elkerülése, azaz normaszegő – deviáns – magatartások. A törvényi logika szerint a normaszegésnek büntetés (szankció) az eredménye. A szankciók csak akkor működnek, ha kalkulálhatóak, azaz visszatartó erejükhez hozzátartozik transzparenciájuk.

Mintánk statisztikai elemzése nem erősítette meg ezt a feltételezést. Láttuk, hogy nincs ok-okozati összefüggés a magatartás és a szankciók között. Az adóbírság mértéke inkább az adó neméhez, valamint az adózó gazdálkodási székhelyhez, ágazatához kötődik, semmint az adózási magatartás céljaihoz. Ez a helyzet vélhetően a közigazgatási logikának köszönhető.

Az adózó szubjektív magatartásának, véleményének és érvelésének az eljárások alatt sincs nagy foganatja. Érveit nem veszik figyelembe, álláspontját figyelmen kívül hagyják, és amikor sikert ér el, akkor is elsősorban eljárási hibák, téves mérlegelés és bizonyítatlanság esete forog fenn. Ehhez pedig továbbra is szükség van az eljárások alatti aktivitásra, a kifogások és jogorvoslatok előterjesztésére.

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. Az adónormák megszegésekor egy döntési, választási lehetősége volt az adózónak. Az adótényállások fejezetben feltárt magatartások hiányzó gazdasági eseményről, be nem vallott bevételről, ingatlan adásvételi trükkökről, helyi adók fizetésének megtagadásáról szólnak. A teljes döntési mező megértéséhez a vizsgálati perspektívát szélesebbre kell kitérni. A deviancia kutatásához nélkülözhetetlen a nem-deviáns, a normakövető viselkedések elemzése, az adózási szervezet – társadalmi miliő – egészének, hálózati rendszerének vizsgálata. Ehhez egy nagyobb volumennű, interdiszciplináris kutatás irányába kell elmozdulni.

Irodalom

1. Allingham, M., & Sandmo, A. (1972): Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1 (3-4), pp 323-338.
2. Alm, J.; Kirchler, E.; Muelbacher, S.; Gangl, K.; Hofmann, E.; Kogler, C. & Pollai, M. (2012): Rethinking the research paradigms for analysing tax compliance behaviour. *CESifo Forum*, 2.
3. Barabási Albert-László (2005): *A hálózatok tudománya*. Libri, Budapest.
4. Émile Durkheim: *Az öngyilkosság*. Szociológiai tanulmány. (ford. Józsa Péter, bev. Cseh-Szombathy László) *Közgazdasági és Jogi*, Budapest, 1967.
5. Erard, B. & Feinstein, J. S. (1994): The role of moral sentiments and audit perceptions in tax compliance. *Public Finance/Finances Publiques* 49, pp 70-89.
6. Erzo F. P. Luttmer & Monica Singhal (2014): Tax Morale. *Journal of Economic Perspectives*, 28 (4) pp 149-168.
7. Gangl, K., Hofmann, E. & Kirchler, E. (2012): Tax Authorities' Interaction with Taxpayers: Compliance by Power and Trust, WU International Taxation Research Paper Series No. 2012 – 06, Wien, pp 25.
8. Guala, F. & Mittone, L. (2005): Experiments in economics: External validity and the robustness of phenomena. *Journal of Economic Methodology*, 12, pp 495-515

9. Gyekiczky Tamás (203): Az Európai Bíróság ítélete a magyar adóügyekben. A hozzáadottérték-adó levonásához való jog adóhatósági megtagadásáról. Jogesetek Magyarázata (JEMA), Budapest, pp 42-54.
10. James Alm & Benno Torgier (2011): Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality Author(s). *Journal of Business Ethics* 101(4), pp 635-651.
11. John Mowbray (2016): Ethics and tax compliance: the morality of tax avoidance. *The good old days. Trusts & Trustees*, 22 (1) pp 166 – 167.
12. José A. Noguera, Francisco J. Miguel Quesada, Eduardo Tapia & Toni Llàcer (2014): Tax Compliance, Rational Choice, and Social Influence: An Agent-Based Model. *Im.: Revue française de sociologie (English Edition)*, 55(4) pp 765-804.
13. Kastlunger, B., Kirchler, E., Mittone, L., & Pitters, J. (2009): Sequences of audits, tax compliance, and taxpaying strategies. *Journal of Economic Psychology*, 30 (4), pp 405-418
14. Kirchler, E. (2007): *The economic psychology of tax behaviour*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
15. Kirchler, E., Maciejovsky, B., & Weber, M. (2005): Framing effects, selective information and market behavior: An experimental analysis. *Journal of Behavioral Finance*, 6 (1), pp 90-100.
16. Kirchler, E., Muehlbacher, S., Kastlunger, B., & Wahl, I. (2010): Why pay taxes? A review of tax compliance decisions. In: Alm, J., Martinez-Vazques, J. & Torgler, B. (ed.), *Developing alternative frameworks for explaining tax compliance (15-31)*. London, UK: Routledge.
17. Manuel Castells (2005): *A Hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora. Gazdaság, Társadalom és kultúra. I. kötet. Gondolat – Infonia, Budapest.*
18. Mathew O. Jackson (2008): *Social and Economics Networks*. Princenton University Press, pp 17.
19. Mérei Ferenc (1988): *Közösségek rejtett hálózata. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.*
20. Michael A. (2020): *Livingston, Tax and Culture: Convergence, Divergence, and the Future of Tax Law*, Cambridge University Press.
21. Mittone, L., & Patelli, P. (2000): Imitative behaviour in tax evasion. In B. Stefansson & F. Luna (Eds.), *Economic simulations in swarm: Agent-based modelling and object oriented programming*. Amsterdam: Kluwer, pp 133-158.
22. NAV(2023): Évkönyv2022. Online: <https://nav.gov.hu/kiadvanyok/evkonyvek>.32.
23. Paraic Madigan (2016). Ethics and tax compliance: the morality of tax compliance. *Trusts & Trustees*, 22 (1) pp 151 – 158.
24. Srinivasan, T. N. (1973): Tax evasion: A model. *Journal of Public Economics*, 2, pp 339-346.
25. U. Turksen, R. Kreissl & E.T. Blumenschein (2023): *The Role of Human Factors in Tax Compliance and Coutering Tax Crimes. Im: Tax Crimes and Enforcement in the European Union*. Edited by Umut Turksen, Donato Vozza, Reinhard Kreissl, and Fanou Rasmouki, Oxford University Press.
26. Wahl, I., Muehlbacher, S., & Kirchler, E. (2010): The impact of voting on tax payments. *Kyklos*, 63 (1), pp 144-158.

27. Young-dahl Song & Tinsley E. Yarbrough (1978): Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey. *Public Administration Review*, 38 (5) pp 442-452. Wiley on behalf of the American Society for Public Administration Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/975503>
28. 2017. évi CL. törvény az adózás rendjéről 6. § (2)
29. C385/12. sz. Hervis Sport- és Divatkereskedelmi Kft. kontra Nemzeti Adó- és Vámhivatal Közép dunántúli Regionális Adó Főigazgatósága-ügy [ECLI:EU:C:2014:47.]
30. Kfv.V.35.088/2023/7.
31. Kfv.V.35.109/2023/8.
32. Kfv.I.35.150.2019/4.
33. Kfv.V.35.285/2022/8.
34. Kfv.I.35.036/2019/9.
35. Kfv.I.35.620/2018/7.
36. Kfv.I.35.236/2018/5.
37. Kfv.V.35.159/2022/6.
38. Kfv.I.35.212/2018/5.
39. Kfv.V.35.465/2022/8.
40. Kfv.V.35.055/2023/13.
41. Kfv.I.35.197/2020/9.
42. Kfv.I.35.508/2020/6.
43. Kfv.I.35.474/2020/6.
44. Kfv.V.35.039/2022/9.
45. Kfv.I.35.195/2020/9.
46. Kfv.I.35.463/2020/5.
47. Kfv.I.35.222/2020/10.
48. Kfv.I.35.302/2020/8.
49. Kfv.V.35.153/2021/12.
50. Kfv.I.35.402/2018/7.
51. Kfv.I.35.096/2018/9.
52. Kfv.I.35.457/2020/6.
53. Kfv.V.35.068/2023/9.
54. Kfv.V.35.609/2021/8.
55. Kfv.I.35.407/2020/8.
56. Kfv.V.35.075/2023/6.
57. Kfv.V.35.439/2022/5.
58. Kfv.I.35.315/2020/8.
59. Kfv.V.35.639/2021/5.
60. Kfv.I.35.514/2020/5.
61. Kfv.V.35.116/2021/5.
62. Kfv.V.35.428/2022/7.
63. Kfv.V.35.379/2022/7.
64. Kfv.I.35.550/2019/4.
65. Kfv.V.35.469/2022/3.
66. Kfv.I.35.425/2020/4.

- 67. Kfv.I.35.123/2021/5.
- 68. Kfv.I.35.354/2018/8.
- 69. Kfv.I.35.206/2019/3.
- 70. Kfv.V.35.007/2023/6.
- 71. Kfv.V.35.247/2022/5.
- 72. Kfv.V.35.138/2023/6.
- 73. Kfv.I.35.338/2018/9.
- 74. Kfv.V.35.138/2023/6.